

DRUHÁ SEMINÁRNÍ HODINA

Stuttgart, 22. srpna 1919

**Poznámky R. Steinera k referátům účastníků kurzu o
temperamentech. Kreslení.
Temperamenty a hudební nástroje. Flegmatikové. Výživa.
Melancholikové. Tělesná stavba. Cholerikové.**

Rudolf Steiner

L. referuje k otázkám: za první, jak se u dítěte projevuje sangvinická letora; za druhé, jak je třeba s ní zacházet.

Rudolf Steiner: Tady už přece musíme začít s individualizacemi. Řekli jsme, že můžeme děti rozdělit podle temperamentů. Při hromadném vyučování, pravda, musíme dítě zapojit do všeobecného vyučování, například kresebného, ale přitom už můžeme u jednotlivých skupin trochu individualizovat. Pak půjde o to, kterým směrem budete chtít výuku kreslení individualizovat. Napodobování budeme vůbec pěstovat méně. Při kreslení se budeme pokoušet probudit vnitřní smysl pro formy. Jenom v tom budeme moci individualizovat. Budeme mít možnost rozlišovat, zdali použijeme spíše přímočaré formy, nebo spíše formy v pohybu, zdali použijeme spíše jednoduché, přehledné formy, nebo formy s více detaily. Složitější formy s více detaily by bylo na místě použít pro dítě se sangvinickým temperamentem. Podle temperamentu určíme spíše způsob, jak bychom měli vyučovat jedny nebo druhé.

E. referuje o témže tématu.

Rudolf Steiner: Víte, u takových věcí nám musí být vždycky úplně jasné, že zejména způsob, jak k nim přistoupíme, přece nemusí být jednoznačný. Někdo může přirozeně dělat něco, co je v takovém případě docela v pořádku, a někdo jiný zase něco jiného, a to bude také v pořádku. Nemusíme se tedy snažit o puntičkářskou jednoznačnost, ale je třeba zachovávat jisté velké směrnice, ty je třeba si osvojit.

Otázka, zdali je těžké nebo lehké zacházet se sangvinickým dítětem, je hodně významná. O tom bychom si přece jen měli opatřit názor a ujasnit si například toto: Může se nám stát u sangvinického dítěte, že máme něco vyložit, vysvětlit. Dítě to sice vnímá, ale po čase zjistíme, že už vůbec není při věci, nýbrž se zabývá něčím jiným.

Tím trpí pokrok takového dítěte. Co byste dělali vy, kdybyste ve škole pozorovali, že mluvíte o koni, a sangvinické dítě se po čase velice vzdálilo od tohoto předmětu a obrátilo pozornost k něčemu úplně jinému, takže všechno, o čem mluvíte, by teď mohlo míjet jeho uši? Co byste dělali s takovým dítětem?

Mnoho bude určitě záviset na tom, jak dalece budeme nebo nebudeme v takovém případě schopni individualizovat. Máme-li mnoho dětí, pak nebude vždycky snadné realizovat to nebo ono opatření. Ale máme-li mnoho dětí, budeme přece mít sangvinické děti pohromadě v jedné skupině? Pak bychom měli působit na sangvinické děti příkladem, a to prostřednictvím melancholiků. Když nebude v sangvinické skupině něco v pořádku, obrátíme se ke skupině melancholiků a necháme rozehrát tuto letoru, abychom docílili vyrovnání! Právě při hromadném vyučování bychom toto měli mít velmi v patrnosti. Tady bude důležité, abychom nejenom zachovali sami vážnost a klid, ale abychom umožnili, aby vážnost a klid melancholických dětí vstoupily do interakce se sangvinickou skupinou.

Dejme tomu, že budete mluvit o koni. Všimnete si, že některé sangvinické dítě ze skupiny už dlouho není při věci. Teď se pokusíte to prokázat před třídou, tím, že se toho dítěte na něco zeptáte, způsobíte, že skutečně vyjde najevo, že už není při věci. Potom se pokusíte

prokázat v melancholické skupině, že některé dítě, jestliže jste předtím mluvili o šatníku a teď už mluvíte dlouho o koni, pořád ještě dumá nad šatníkem. A tak poznamenáte: „Vidíš, ty už jsi dávno zapomněl na koně, tvůj kamarád se ještě neodtrhl od šatníku!“

Takové skutečnosti působí silně. To je způsob, jak se děti navzájem obrušují. To, že děti se samy vidí, to má silný účinek. Jejich podvědomá duše cítí silně, že sociální život nemůže pokračovat, když jednotlivci spolu nedrží krok. Tohoto podvědomého prvku v duši, toho zkusme silně využívat; pak se může i hromadné vyučování stát mimořádně dobrým prostředkem, aby se děti dostávaly kupředu, - když jejich vlastnosti navzájem obrušujeme. Abychom ukázali takový kontrast, k tomu potřebujeme doopravdy lehkou ruku a humor, aby děti viděly, že se nikdy nezlobíme, že jsme také na nikoho nezanevřeli; že přistupujeme k věcem tak, že samy vycházejí najevo.

T. mluví o flegmatických dětech.

Rudolf Steiner: Co byste dělali, kdyby takové flegmatické dítě vůbec nevycházelo ze sebe a přivádělo vás k zoufalství?

U. referuje o přístupu k letorám z hudebního stanoviska a ve vztahu k biblické dějepřavě.

Flegmatikové	Sangvinikové	Cholerikové	Melancholikové
Harmonium a klavír	Dechové nástroje	Bicí nástroje	Smyčcové nástroje
Harmonie	Melodie	Rytmus	Kontrapunkt – něco, co je třeba propracovávat spíše intelektuálně
Sborový zpěv	Orchestr	Sólové nástroje	Sólový zpěv
V biblické dějepřavě:			
Matoušovo evangelium (rozmanitost)	Lukášovo evangelium (vroucnost)	Markovo evangelium (síla)	Janovo evangelium (duchovní prohloubení)

Rudolf Steiner: Mnoho z toho je velice správné, jmenovitě také, pokud jde o nástroje a volbu hudebního vyučování. Zrovna tak dobrý je ten protiklad sólového zpěvu u melancholiků, celého orchestru u sangviniků a sborového zpěvu u flegmatiků. To jsou velmi dobré postřehy, a také ti evangelisté jsou velmi dobře voleni. Méně bych k letorám přičleňoval ta čtyři různá umění, a to proto, že v umělecké oblasti je možné působit právě rozmanitostí na každou letoru vyrovnávajícím vlivem. V mezích jednotlivého umění je ten princip velmi správný, ale nerozděloval bych samotná umění. Ve vztahu k hudbě to je správné. Ale máte-li například flegmatika, můžete na něho popřípadě působit velmi dobře i něčím, co ho zaujme při

tanci, nebo co ho zaujme při malování. Tady bych se nerad zříkal toho, co na něj může zapůsobit v různých uměních. V rámci jednotlivého umění zase bude možné rozdělit směry a oblasti činnosti na různé temperamenty. Nebylo by dobré, kdybychom tady vycházeli letorám příliš vstříc. Je třeba připravit všecko tak, jak to odpovídá jednotlivým uměním.

O. referuje o flegmatické letoře; přitom uvádí, že dítě sedí v lavici s otevřenou pusou.

Rudolf Steiner: Jste na omylu; flegmatické dítě nebude sedět v lavici s otevřenou pusou, nýbrž se zavřenou pusou, ale pokleslými rty. Ano, takovým poukazem můžeme někdy uhodit hřebík na hlavičku. Bylo velmi dobré, že jste se toho dotkl. Ale zpravidla tomu tak nebude,

flegmatické dítě nebude sedět s otevřenou pusou, nýbrž naopak. - To nás přivádí zpátky k naší otázce: Jak se budeme chovat k flegmatickému dítěti, když nás bude přivádět k zoufalství?

To nejideálnější, co bychom mohli provést, by bylo, kdybychom poprosili jeho matku, aby budila takové dítě vždycky aspoň o hodinu dřív, než je zvyklé se probouzet, a v té době, o kterou bude vlastně připraveno - nebude z toho mít žádnou újmu, protože obvykle spí mnohem déle, než potřebuje -, aby ho zaměstnávala vším možným. Od chvíle, kdy je probudí, až do doby, kdy bylo jinak zvyklé se probouzet, by je měla zaměstnávat; to by byla ideální léčebná kúra. Takovým způsobem bychom mu ubrali mnoho z jeho flegma- tu. Zpravidla toho nedosáhneme, protože rodiče se k tomu neodhodlají; ale dalo by se tím docílit velmi mnoho.

Budeme moci provést něco jiného, co je sice náhražka, ale může to také značně pomoci. Když tam taková skupina bude sedět netečně - nebude to s otevřenou pusou! - a vy půjdete kolem ní, a budete kolem ní přecházet častěji, mohli byste udělat něco takovéhohle (R. Steiner uhodí svazkem klíčů o stůl); tím vyvoláte šok, abyste ty děti probudili, a děti tak přejdou od zavřených pus k otevřeným. V té chvíli, kdy je šokujete, se pak pokusíte je po dobu pěti minut nějak zaměstnat. Musíte je z jejich letargie dostat nějakým vnějším popudem, vyburcovat je. Tím, že zapůsobíte na jejich nevědomou oblast, máte možnost bojovat proti tomu nedostatečnému spojení jejich éterného těla s fyzickým. Bude třeba, abyste pokaždé připadli zase na jiný prostředek, který je šokuje a tím je dostane od pokleslých rtů k otevřené puse, který tedy u nich vyvolá právě něco, co nedělají rády. Tolik k otázce, co dělat, když vás takové děti budou přivádět k zoufalství. Budete-li v tom trpělivě pokračovat a opravdu pořád tu flegmatickou skupinu burcovat tímto způsobem, dosáhnete právě u nich mnoho.

T: Nešlo by zařídit, aby flegmatické děti chodily do školy o hodinu dříve?

Rudolf Steiner: To víte, kdybychom to tak dělali a dosáhli toho, aby děti byly buzeny nějakým určitým zvukem, bylo by to pochopitelně velmi dobré. Také by tady bylo dobré zařadit flegmatickou skupinu mezi děti, které přicházejí do školy nejčasněji. U flegmatiků je důležité, abychom zaměstnali jejich pozornost právě tehdy, když se ocitnou ve změněném duševním stavu.

Je nadhozena otázka o výživě dětí s různým temperamentem.

Rudolf Steiner: Bude vůbec třeba dbát, aby právě doba hlavního zažívání nebyla současně dobou vyučovací; ale nějaká ta menší, doplňující jídla nebudou mít nějaký tuze velký význam. Naopak, když se děti nasnídají, budou moci dávat lepší pozor, než když přijdou s hladovým žaludkem. Přirozeně, když budou překrmeny, což se u flegmatických dětí může snadno stát, pak nedokážete do nich cokoli vpravit. - Sangvinické děti by neměly dostávat příliš mnoho masa, flegmatické příliš mnoho vajec. Naproti tomu mohou melancholické děti dostávat přece jenom dobře smíšenou potravu, ale ne příliš mnoho kořenovin ani kapusty nebo zelí. U melancholických dětí je výživa něco velmi individuálního, tady je třeba pozorovat. U sangvinických a flegmatických dětí se už dá generalizovat. Následuje výklad D. o melancholické letoře.

Rudolf Steiner: Ano, to bylo velmi pěkné. Pro vyučování je ale ještě třeba počítat s tím, že melancholické děti budou snadno zaostávat, že neudrží snadno krok. To ještě prosím, abychom měli na paměti.

A. pojednává o témže tématu.

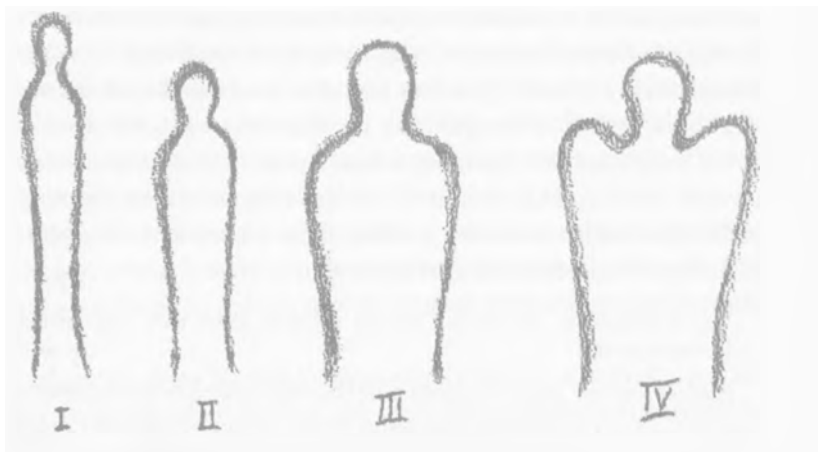
Rudolf Steiner: Tady byla velmi dobrá ta poznámka, že u melancholických dětí jde velmi o to, jak se k nim sami postavíme. Zaostávat budou i se zrozením svého éterného těla, které se jinak s výměnou zubů osamostatňuje. Proto budou tyto děti mnohem přístupnější pro napodobování. Co jim předvedeme, toho se budou držet, pokud si nás oblíbily. Toho u nich musíme využívat, že pro ně platí dále princip nápodoby.

N. referuje rovněž o melancholické letoře.

Rudolf Steiner: Zvláště, prosím, nezapomeňte, že budete stěží zvládat melancholický temperament, nebudete-li věnovat pozornost jedné věci, která se tu vyskytuje skoro vždycky: Melancholik se ocitá v podivném sebeklamu; má za to, že zážitky, které má, postihují pouze jeho. Ve chvíli, kdy mu vysvětlíte, že jiní lidé také mají takové a podobné zážitky, je to pro něho vždycky jakási terapie, protože zjistí, že není jenom sám takovou zajímavou osobností, jak se domnívá. Je v zajetí iluze, že takový, jaký právě je, je naprosto výjimečný. Dáte-li mu silně pocítit: „Ty nejsi žádný takový mimořádný chlapík, takových exemplářů, co prožívají to nebo ono, je na světě mnoho“, pak to je velice silné omezení impulzů, které vedou právě k melancholii. Proto je dobré seznamovat ho zejména se životopisy velkých osobností. O vnější přírodu bude mít menší zájem, spíše se zaujme pro jednotlivé osobnosti. Takových životopisů bychom měli obzvláště používat, abychom ho vyvedli z jeho melancholie. Dva učitelé referují o cholerické letoře.

Rudolf Steiner kreslí na tabuli figury (viz str. 29).

Co je to? To je taky jedna možnost, jak charakterizovat čtyři temperameny. Melancholické děti bývají zpravidla štíhlé a tenké; san- gvinické jsou nejnornálnější; ty, co mají ramena víc vystouplá ven,

to jsou flegmatické děti; ty, co mají zavalitou postavu, takže hlava se málem noří do těla, to jsou cholerické děti.

U Michelangela a Beethovena máte směs melancholické a cholerické letory.

Ovšem teď vás prosím, abyste měli na paměti, že jako učitelé nejsme naprosto povolání, jde-li o dětskou letoru, abychom ty příslušné temperameny považovali od začátku za jakousi „chybu“ a chtěli proti nim bojovat. Temperament musíme rozpoznat a musíme si pak položit otázku: Jak bychom k němu měli přistupovat, abychom s ním dosáhli žádoucího životního cíle, tak aby se z temperamentu vytěžilo to nejlepší a aby děti s pomocí temperamentu dosáhly svého životního cíle? Právě u cholerické letory by beztak pomohlo velice málo, kdybychom ji chtěli z dítěte vyhnat a dosadit místo ní něco jiného. Ze života a vášnivosti cholerika vzchází doopravdy velice mnoho, a obzvláště ve světových dějinách by se bylo mnohé událo jinak nebýt choleriků. Ale právě u dítěte se musíme zasazovat o to, abychom je přes jeho letoru dovedli k příslušným životním cílům.

U cholerika bychom měli co možná pamatovat na smyšlené situace, uměle vytvořené situace, které bychom se měli snažit vpravit do sféry pozornosti dítěte. Pozornost zuřícího dítěte bychom měli například stočit na nějaké smyšlené situace a sami tyto smyšlené situace předvést cholerickým způsobem. Budu například takovému mladému cholerikovi vyprávět o takovém divokém chlapíkovi, kterého jsem potkal, a vymaluju mu to jako skutečnost. Pak bych se dostal do extáze, líčil bych, jak se k němu zachovám, jaký si o něm utvořím úsudek, takže dítě uvidí choleričnost na někom jiném, vymyšleném, uvidí cholerické jednání. Tím v něm nashromáždíme sílu, aby dovedlo dobře chápat i jiné věci.

Zazní požadavek, aby Rudolf Steiner vyprávěl scénu mezi Napoleonem a jeho tajemníkem.

Rudolf Steiner: Na to bychom potřebovali napřed svolení stavební komise! - Tuto scénu, vymalovanou slovy, by musela mluvící osoba přednést tak, aby přitom vystoupila do popředí choleričnost. Tím se u cholerického dítěte vždycky nahromadí síla, takže s ním pak můžeme dále pracovat. Ideál by byl, abychom cholerické skupině vymalovali nějakou situaci, aby se v ní tím nashromáždila zase síla. To potom vždycky vystačí na několik dní. Děti pak několik dní nebudou mít vůbec zábrany, aby vnímaly a chápaly, co je třeba. Jinak se budou vnitřně vztekat proti věcem, které by měly pochopit.

Teď bych byl rád, kdybyste se pokusili o toto: Z toho, jak jsme se tady zabývali temperamenty, by mělo něco zůstat. Tak bych poprosil slečnu B., aby souhrnně popsala - nejvýše na šesti stránkách - zvláštnosti temperamentů a přístupu k nim, na základě toho všeho, o čem jsem tady s vámi mluvil. Není třeba, aby to bylo už zítra!

Naproti tomu bych poprosil paní E., aby si představila, že má před sebou dvě skupiny: děti sangvinické a děti melancholické, a že by měla střídat svou práci v jakémsi kresebném vyučování, s jednoduchými kresebnými náměty, tak, aby tím jednou posloužila sangvinickým dětem, podruhé melancholickým dětem.

Kromě toho bych teď chtěl ještě poprosit, že by pan T. mohl udělat totéž s tím kreslením pro flegmatické a cholerické děti, takže nám to můžete zítra předvést, tak jak si to uchystáte. Pak bych snad poprosil slečnu A., slečnu D. a pana P., aby vypracovali tyto úkoly: Budete si myslet, že máte vyprávět dvakrát po sobě touž pohádku, a to tak, že ji nebudete vyprávět úplně stejně, nýbrž odějete ji do různých vět atd. Poprvé budete přihlížet více k sangvinickým, podruhé k melancholickým dětem, tak aby obě skupiny z toho něco měly. Dále bych poprosil, aby pan M. a pan L. se zabývali obtížným úkolem: podat individuální popis některého zvířete nebo zvířecího rodu a upravili to jednou pro cholerické, podruhé pro flegmatické děti.

Pana O., pana N., a snad by pomohl i pan U., vás bych poprosil, abyste se pokusili řešit úkol, jak by se dalo přihlížet při počítání ke čtyřem temperamentům; právě jenom při počítání!

Je to přece tak, že když takhle soustředíte svou pozornost na něco, jako jsou temperamenty, protože byste měli podle toho rozdělit třídu pro vyučování, tedy musíte mít především na zřeteli, že člověk jako takový je bytost ustavičně se vyvíjející. A to je něco, co si musíme ustavičně osvojovat ve svém vychovatelském vědomí, že člověk je bytost ustavičně se vyvíjející, že podléhá v průběhu života metamorfózám. A právě tak, jako se silně zaměřujeme na vlohy jednotlivých dětí k různým letorám, mohli bychom se zaměřit na vývoj a říci: V podstatě jsou všechny děti sangviniky, ať už se v jednotlivostech jeví jako flegmatikové nebo cholerici. Všichni dorůstající mládenci a dospívající děvčata jsou vlastně choleriky, a pokud tomu tak není, pokud se to v tom věku neobjeví, jde o nezdravý vývoj. Když je člověk mužem a ženou, je melancholikem. A jako stařec je flegmatik.

To přece zase trochu osvětluje situaci kolem temperamentů. Vidíte tady něco, k čemu by bylo v naší dnešní době obzvlášť nutné přihlížet. V té naší dnešní době si s oblibou tvoříme utuhlé, pevně definované pojmy. Ve skutečnosti se všechno prostupuje, takže si ve chvíli, kdy řekneme, že člověk se skládá z člověka hlavy, člověka hrudi a člověka končetin, musíme také ujasnit, že prostě všechno do sebe navzájem zasahuje. A tak platí, že cholerické dítě je jenom převážně cholerické, sangvinické jenom převážně sangvinické atd. Příležitost být naplno cholerickým dostáváme vlastně teprve v mládí. Mnozí zůstávají po celý život v tomto druhu mládí, protože si svoje jinošství uchovávají po celý život. Nero a Napoleon se vůbec nedostali dál než do jinošského věku. Z toho vidíme, že věci, které se vlastně ve vývoji střídají, se přece zase v tom střídání do sebe zasouvají.

Na čem závisí duchovní produktivita básníka, jako vůbec jakákoli duchovní produktivita? Na tom, že si uchovává po celý život jisté vlastnosti jinošského a dětského věku. Člověk má tím větší vlohu k básnictví, čím více zůstal mladý. V jistém smyslu to je pro člověka neštěstí, když si neuchová možnost, aby si takto pro celý život zachoval jisté vlastnosti mládí, jistou sangvinicitu. Pro vychovatele je velmi důležité, aby se dovedl stát z vlastního rozhodnutí sangvinikem. Je mimořádně důležité, abychom jako vychovatelé měli toto na paměti, abychom proto o tuto šťastnou dětskou vlohu pečovali jako o něco docela obzvláštního. Veškeré produktivní vlastnosti, všechno, co může způsobit rozkvět duchovně-kulturní složky sociálního organismu, závisí na mladých vlastnostech člověka, budou to uskutečňovat lidé, kteří si uchovali temperament mládí.

V hospodářském životě závisí všechno na tom, že do člověka zasahují vlastnosti stáří, i když je mladý. Jakýkoli hospodářský úsudek totiž závisí na zkušenosti. Ke zkušenostem člověk nedospěje ničím tak dobře, jako když do něho zasahují jisté vlastnosti stáří, a stařec, jak jsme si řekli, je flegmatik. Obchodník bude prospívat nejlépe, když u něho bude přimíšeno do ostatních lidských rysů a vlastností jisté flegma, které je vlastně už něčím stařeckým. To je tajemství velmi mnoha obchodníků, že to jsou jinak velmi dobří obchodníci, ale je do nich přimíšeno něco stařeckého, zejména v dispozičních atd. Někdo, kdo by rozvíjel v hospodářské činnosti jenom sangvinickou leturu, ten by dospíval jenom k mladickým projektům, a ty by nikdy nedozrály do konce. Cholerik, který by zůstal vězet v jinošství, by si svými pozdějšími opatřeními kazil svá předchozí opatření. A melancholik, ten se přece beztak nemůže stát obchodníkem! Kdežto harmonický rozvoj obchodu je spjat se stařeckou vlohou, která člověka uschopňuje, aby shromažďoval zkušenosti z hospodářského života. Kdo má sklon ke zkušenosti, je vždycky flegmatickým starcem. Harmonické letory s flegmatem dávají nejlepší konstelaci pro hospodářství.

Vidíte: Když máme na mysli budoucnost lidstva, musíme dbát na takovéto věci, přihlížet k nim. Když je někdo ve třiceti letech básníkem nebo malířem, není jenom třicátníkem, nýbrž zároveň se do něho vsunuly dětské, jinošské vlastnosti. Když je někdo produktivní, můžeme si všimnout, že v něm žije ještě druhý člověk, v němž zůstal on sám více méně dětským, v němž se do něho vsouvá kus dětství.

Všechny ty věci, které tu uvádím, se budou muset stát předmětem nové psychologie, psychologie nového typu.